

СРБСКИИ
СПОМЕНИЦЫ

ИЛИ

СТАРЕ РИСОВУЛЪ, ДИПЛОМЕ, ПОВЕЛЪ, И СНОШЕНІЯ
БОСАНСКИ, СРБСКИ, ХЕРЦЕГОВАЧКИ, ДАЛМАТИНСКИ, И
ДУБРОВАЧКИ КРАЛЪВА, ЦАРЕВА, БАНОВА, ДЕСПОТА, КНЕЗОВА,
ВОЙВОДА И ВЛАСТЕЛИНА.

издани на свѣтъ иждивеніемъ

ГОСПОДАРА

ЄФРЕМА ТЕОД. ОБРЕНОВИЋА,

Предсѣдателя Совѣта Княж. Србскогъ, Генераль-Маіора и Кавалѣра,

а собрани трудомъ

ПАВЛА КАРАНО-ТВРТКОВИЋА

Свештеника, рођеногъ на Тврткову брду, Банѣлучке Наие у Босни, близу града Яйца.

ЧАСТЪ ПРВА.

У БЪОГРАДУ,

У Типографіи Княжества Сербіе.

1840.

Сва. Кривоша
Госа. Јована Шута
Гр. Држав. Свештеника
у Мешину

ДОДАТАКЪ
КЪ
СРБСКИМЪ
СПОМЕННИЦЫМА

ИЛИ

КРАТКО ЗЕМЛЪОПИСАНІЄ О БОСНИ

СОЧИНЪНО ТРУДОМЪ

ПАВЛА К. ТВРТКОВИЋА,

Свештеника, рођеногъ на Твртковомъ брду у Баня - Лучкой Наіѣ
у Босни.

1840.

Млоги желе добро дѣло,
А при томе и весело —;
И я брата исто тако,
Макаръ ми се руг'о сватко, —
Избавлѣнѣ сестре Србске,
Миле Босне и Ерцеговине.

П. К. Твртковићъ.

ПРЕДГОВОРЪ.

Сладость особиту чувствуемъ, кадъ годъ мило отечество мое Босну споменемъ, у коіой самъ се родію, одранію, и са родомъ моимъ бѣду и тугу делію. Я уздишемъ и чезнемъ за Босномъ, распытуемъ за срећу и несрећу Бошняка, желимъ и Богу се молимъ, гди самъ годъ, да и нѣма сунце правде и просвѣте засвѣтли. Зато заръ и на овомъ месту немогу срдцу моме одолѣти, да Босну, мое мило но жалостно отечество, неспоменемъ, да е осталой браћи Србима непредставимъ, и нѣне ране и горке яде непокажемъ, еда Богъ да, те се садъ и одсадъ чувствителны душа нађе, коє ће или сузу братску са сузама Босански Србаля смѣшати, или руку помоћи пружити. Я нисамъ кадаръ Исторію Босански Срба описати, нити могу станѣ нѣово одъ векова представити, али немогу ни премучати, да некажемъ што знамъ, и што самъ я у простоти моіой искусію, а и самъ доста препатию, да баръ Срби садъ и одсадъ читаюћи Споменнике ове Србске сазнаду, тко самъ и одкудъ самъ, и какове самъ среће и судбине быю, и да остали срећнии сынови Србски, богатима дарима природе, и лепима наукама украшени и Босанске Србе удостое вниманія свога, и потруде се показати имъ путове и стазе, коє къ срећи и благостоянію воде.

Кои годъ жели да се истинно просвети, и да срећанъ буде, мора почети съ тимъ, да се найпре и найпре постара себе самога познати. И Босна валя да срећна буде, валя да се просвети истиномъ вѣре православне и наукомъ полезномъ, зато треба и да себе позна. Колико я на жертвенникъ овога блага принети могу, ево и срдцемъ и душомъ приносимъ.

Босна, коя се по рѣци Босни одъ старина тако называ, бывала е часъ една часть велике Србске државе, а часъ за себе држава и Бановина, имаюћи свое владѣтелъ, Кралѣве и Бане. Како што е до косовске битке са Турцыма (год. 1389) влада Србска растла и умложавала се, тако е одъ боя косовска падала и уничтожавала се. И та е иста судбина и Босну постигла. И она е грабежомъ варварскимъ постала, и подъ иго Турско подпала, подъ коимъ и данъ данашній стенѣ. Судбина Босне скопчана е неразлучно, са судбиномъ владаюће породице, кою љу овде, колико е мени познато, знаня и спомена ради у кратко назначити:

У време боя косовскога, као што се и изъ самы овы Диплома види, владао е у Босни Краль Т в р т к о , кои е имао петъ стричева и выше стричевића; брата рођенога и сына онъ ние имао. Између свию овы, краль Твртко Твртковићъ найволео е именьяка свога Твртка Михайловића, кои е маленъ иза отца свога остао. Твртко Махайловићъ имао е два брата Карана и Ратка.

Како што е краль Твртко любію свога стричевића Твртка Михайловића, тако му е и лепе спаилуке поклонію, што се изъ Дипломе види, коя овако гласи: "Мы Божією милостію Твртко Твртковићъ Краль Босанскій, даемъ моимъ сыновцемъ Твртку и Карану. землѣ именовате, Твртку даемъ Ситницу, Соколово, Козйцу и Брдо велико." Ово Брдо велико назове се одъ Твртка Твртково Брдо, и садъ се зове Твртковића Брдо. И одъ овога Твртка остане у фамилији презиме Твртковића. Тако одъ Ратка, брата Тврткова, прозове се нѣгово село Ратково.

Овако е одъ некога Милоша назвало се Милошево брдо, а одъ Драгеля Драгелъво брдо.

Каранъ Твртковъ братъ добые одъ стричевића краля Твртка съ Дипломомъ села К у п р е с њ , В у к о в с к у , М а л о в а н њ , Ш у и ц у , и неколико села други до близу Невесиня, као Равнѣ и пр. — После Карана када су се Турцы умножили, отму они сву землю ову, а поставе едногъ кнеза одъ нѣи, и даду му Гламочъ и Бѣлайско полѣ, кое су у време Принца Евгенијева рата опетъ преотели; па су нешто одъ исте фамилије и потурчили, а за време Янковића Стояна претераю многе одъ исте фамилије подъ Республику Млетачку (у Котаре), кои се у време Лаудонова рата преселе едни у Бачку кодъ Титела у село Мошоринѣ, гди и данъ данашнѣи има преко 20 кућа, а други се разиђу по Срему, Славони, Хорватској и Далмаци, одъ кои понайвыше биваю Свештеници, но гдикои су већ и име променули. Но у Босни иѣ юштѣ доста има.

Судбина Твртковића фамилије болѣ се и яснѣознае, по томе, што е изъ нѣ одъ почетка найвыше бывало попова, кои су свакиѣ свое име и родбину записивали, коя се записка чува кодъ могъ стрица М а р к а , и попа Танасије стричевића, и есте слѣдуюћа: Султанъ Мехмедъ Бегъ даде Бератъ на сва горе поменута села Каранова и потврди Диплому Тврткову, коју е наслѣдио сынъ Твртковъ Борисавъ, позадуго владавѣи. Када Султанъ Селимъ, кои е младъ се воцарио, ступи на престолъ, то и онъ потврди исте Дипломе на сына Борисавлѣва Будимира. За Будимиромъ наслѣди сынъ нѣговъ Станисавъ, кои е имао брата Вуксана. Ова два брата сваде се за землю, туже се великоме Везиру и Абазъ-Паши, и Абазъ-Паша позове иѣ обоицу и раздели имъ землю на двоѣ, па Станисаву допадне Соколово и Твртковића брдо, а Вуксану Ситница и Ратково, и на ново добыю Бератъ на иста добра. По Станисаву наслѣди сынъ нѣговъ Любодрагъ, а по Вуксану Радосавъ: Овако е мало потраяло, па Османъ Паша исте спаилуке обрати на читлуке, и даде имъ одъ Цара Султанъ-Махмуда Бератъ. Одъ Любодрага остане единац сынъ Милько, а одъ Радосава сынъ Тврдисавъ, кои е быо у леѣи употанъ (грбавъ). И Милько задржи све читлуке; а за нѣимъ наслѣди Радманъ, кои едно сеоце докупи, и нарече га Радмановымъ Брдомъ, кое се и данасъ Радманово Брдо назива. Радманъ се доста тежко съ Турцима држао, и едва свое Берате сачувао, да иѣ Турцы недокопаю и не спале. Радманъ умре, и наслѣди сынъ нѣговъ Влайко, кои е имао два брата Ђурку и Тодора, кои су се прилично съ Турцима кобеляли. За Влайкомъ наслѣди сынъ нѣговъ Борѣнъ, кои е кратка живота быо. Одъ Борѣна остане сынъ Дамянъ, кои е дуго поживио, ишао е съ Турцима на войску противъ Маѣара, гди и погине. За Дамяномъ наслѣди сынъ нѣговъ Михаилъ, кои е преко 90 година живио, и теранъ быо са некаки сеймени на войску на Россію. Михаилъ имао е четири сына, С т а н и ш у , П е т р а , О с т о ю и Б р а н к а . Бранко се свади са Али-Бегомъ Филиповићемъ, съ коимъ се по женској лози сроѣвао, за едно село, кое се зваше Подаштица, и Бранко рани Али-Бега, и Али-Бегъ одъ исте ране умре, а Бранка увате Турцы, и баце га у Яйцу граду у ону дубоку тавницу, гди се сконча. За тимъ умре и Станиша и Петаръ, и одъ Петра остане сынъ М а л е т а , кога Турцы у цилитаню убию, почемъ га преваре и гвожѣе у цилить уметну. Остане сынъ Малетинъ Т о м а , кои е имао два сына Н и к о л у , могъ дѣда, и С т а н и с а в а . Станисавъ умре младъ; а Никола имаше 6 сынова И л і ю , К о с т у , Л у к у (моега отца), К у з м а н а , М а р к а , І о а н н а , и кѣрь едну Д е в у . Одъ овы су сада у животу два ми стрица Кузманъ и Марко.

И ово е родословіе кратко породице Твртковића одъ колѣна Твртковогъ, коя и данъ данашнѣи свое презиме задржава, као што су га и остале многе благородне фамилије одъ старина у Босни задржале, кое чуваю и сами потурченицы, нити га смѣду меняти, по свой прилицы збогъ Диплома стары подъ онымъ именовъ изданы, на коима се право на добра и спаилуке нѣове оснива. И тако су одъ Твртка Твртковићи а по Карану Карановићи, одъ некога Милоша Войводе Милошевићи, по коима се и Милошево брдо зове, као одъ

Твртка Твртково брдо, тако су одъ Бранка Бранковићи, одъ Сладоя Сладоевићи, одъ Утѣшена Утѣшеновићи. И сами Турцы подъ овимъ презименомъ а не по очиномъ имену купе данакъ и арачъ и недопуштаю меняти презиме старо, и казнили бы яко онога кои бы променуо. Тако Потурченицы, садъ велике спаие и Господа Турска, као што су Видаићи, кои пашую, одъ Вида, и спаие најглавнѣе Филиповићи одъ некога Войводе и Кнеза Филиппа, и Кулиновићи спаие одъ Кулина Бана Босанскога, сви се Србскимъ презименомъ називаю, нити га променути могу, ако и говоре: Мрзимъ влашко име на себи носити.

Босна е садъ часть Турскога Царства, и стои непосредственио подъ владомъ Турскомъ. Она има до 730 четвероуголны миля, и дели се на неколико предѣла, кои се одъ народа Босанскогъ свакій своимъ именовъ назива, као К о с о в с к а Б о с н а , одъ Травника къ востоку и Новомъ Пазару, Х е р ц е г о в и н а одъ юга, а одъ сѣверо-востока т.е. одъ Дрине и око Зворника зовесе предѣлъ преко Б о с н е , и све скупа О з р е н и ц ы , збогъ планине Озрена гди е Бирачъ, Тузла, Сребрница, Маглай и Бѣлина; до Дрине зовесе П о д р и н ѣ , и жители П о д р и н ц ы , а Градачевића Наия, Дервенска и Тешаньска зове се П о с а в и н а ; жители око Франдука и Высокогъ између Новогъ Пазара, Травника и Сараева зову се Е р е ; предѣлъ одъ Травника къ сѣверу гди е Баня-Лука и Градишка, зове се Х р в а т с к а и К н е ж е в о п о л ѣ , кое у себи садржи П р и е д о р ѣ , К о з а р а ц ѣ и Н о в и ; а око Градишке зове се Л и е в ч е , кое е све выше Травника одъ сѣвера; а исподъ Травника зову се В р ' о в ц и , а око Яйца и одъ Травника къ западу Б і я ѣ и две К л а д у ш е ; Острожацъ, Вранограчъ, Каменградъ, и т.д. то се све зове П р е к о у н ѣ ; а краємъ Хрватске и одъ юго-запада, гди е Бѣлай, Петровацъ, Кулин-вакупъ, зовесе Б ѣ л а й с к о п о л ѣ ; Гламочъ и Граово, као и Бѣлайско полѣ, леже покрай Далмаціе до Лиевна, а жители у Лиевну и Мостару зову се С у в о м е ѣ ц ы , ерѣ су украй суве међе, а жители у старомъ Майдану, Ключу, и Варцарвакупу, што е близу Яйца, зовусе П р е к о с а н ц ы , што су између Сане и Уне рѣке.

Знамените планине есу; Р о м а н і я выше Сараева къ востоку, гди никада айдуцы неизбываю; Г р м е ч ѣ и К о з а р а къ западу; Ц р н а г о р а дели Лиевно одъ Травника и мешасе съ Грмечомъ; кодъ Твртковића брда М у л е ж ѣ до близу Яйца; а до Дрине къ востоку пружа се О з р е н ѣ . У Ерцеговини највыше су планине Д у р м и т о р ѣ и К о м ѣ .

Рѣке су најзнаменитіе: Б о с н а , одкуда е и земля име добыла, тече посредъ среде къ сѣверу; В р б а с ѣ тече такођеръ къ сѣверу; У к р и н а међу Врбасомъ и Дриномъ; одъ Врбаса къ западу У н а и С а а н а и К о з и ц а кодъ Твртковића брда; исподъ Ерцеговине тече Д р и н а преко Босне къ сѣверу. У Дрину утиче Л и м ѣ , и одъ Зворника къ сѣверу дели Сербію одъ Босне; у Ерцеговини Н е р е н т а , коя тече у море къ западу.

Земля е лепа и плодоносна. Жители Христіяни занимаю се землѣдѣліемъ и скотоводствомъ, и имаю доста оваца, свиня, коза и рогате марве, кою у оближнѣ државе продаю; износе такођеръ масло, сирѣ, вуну, коже, восакъ, медъ, лой и руй. А ние земля ни съ рудама различитима оскудна, као злата, сребра, бакара, олова, коситра и гвожђа, одъ кои се и данъ данашнѣй виде, премда у забаталѣномъ и запуштеномъ станю рудокопнѣ, кое су негдашнѣ кралѣви и владѣтели устроити дали. Али подъ Турцыма само се копа гвожђе, бакаръ, олово и салитра, коя имѣ е за правлѣнѣ барута потребна. Има у Босни и минералны вода ладны, топлы, сланы, киселы, сумпориты у изобилію.

Жители у Босни есу Срблѣи, но троякога вѣроисповѣданія, восточнога, западнога, и махомеданске вѣре. Колико е число, неможе се управо знати. Но судећи по парохіама и домовима у парохіама, могло бы се одъ прилике рећи, да у Босни и Ерцеговини выше одъ 1,000,000 душа восточногъ закона имати може; западне вѣре до 150,000, а турака или потурченика до 280,000 душа. Восточногъ вѣроисповѣданія парохія може имати преко 1937, одъ кои свака одъ 100 до 300 и

выше домова има. А по средини Босне и Ерцеговине бива по 100 и выше душа у едномъ дому.

Босна има 4 Епархіе, одъ кои 1. е М и т р о п о л и т с к а , или Сараевска, коя има до 894 парохія, 2, М о с т а р с к а или Ерцеговачка, у коіой има до преко 400 парохія, 3, З в о р н и ч к а , коя има до 300 парохія, 4, Н о в о п а з а р с к а , коя има до 340 парохія. — Монастира у Босни има петъ: 1, Г о м и о н и ц а у Наи Банялучкой, 2, М о ш т а н и ц а у Наи Пріедорской, 3, Л и п н и к ъ , у Наи Біаћкой, 4, Т р о и ц а у Наи Зворничкой, 5, О з р е н ъ у Наи Маглайской. Овима причислява се и А р м а н ъ на сувој граници, но овай е безъ Калуђера. У Ерцеговини има до 10 монастира. Но црквѣ се у Босни и Ерцеговини врло мало налази, и то су све стародревне, зидине одъ стары Србски владѣтеля, кое Турцы недопуштаю обнавляти ни покривати безъ велике плате. Одъ новы редко се коя нађе одъ дрвета слупана, коя бы са великимъ мытомъ одъ спаия и турски главара измолити се морала. Иначе на многимъ мѣстима праве се шатре, и подъ нѣма Богу се моли и служба Божія служи.

Знаменита мѣста у Босни есу слѣдуюћа.

1. С а р а е в о , найвећа варошь; има преко 80.000 жителя. Лежи између две планине, Треберића одъ юга, и Игмана одъ запада. Исподъ Игмана извире вода Босна, коя утиче у Саву на 35 сатій далеко къ сѣверу. Крозь Сараево тече вода М и л љ ц к а , у полѣ велико Сараевско, гди се са Босномъ рѣкомъ састае, и свое име губи.

2. Б а н я Л у к а , удалѣна одъ Сараева на 30 сатій и има 16.000 жителя. Варошь е маня, али е тврдиня већа и яча, лежи на води Врбасу; одъ юга и запада окружена е планиномъ покрай Ячке стѣне камените, кою просѣца Врбасъ рѣка, одкуда до границе Нѣмачке до Свиняра има 12 сатій. Одъ сѣвера е раванъ тако да се на 16 сатій далеко съ колы доћи може.

3. Т р а в н и к ъ , лежи на среди између Сараева и Банѣ Луке. Овде Везиръ свою столицу има. Тврдиня е мала и слаба. Жителя има до 12.000 душа. Одъ запада и сѣвера окружена е планиномъ кою Лашва рѣка просеца, и крозь Травникъ къ востоку утиче у Босну рѣку.

4. Г р а д а ч а ц ъ , тврдиня средня; лежи 16 сатій далеко одъ Травника, къ сѣверо-востоку на рѣки Босни, и има выше равнице, него брда.

5. М а г л а й , мала варошица или врло слаба тврдиница; има повыше равна мѣста.

6. С р е б р н и ц а , лежи къ востоку, близу Зворничке Наие, и естѣ тврдиня средня.

7. З в о р н и к ъ , лежи къ востоку, 30 сатій одъ Сараева далеко, на Дрини. Тврдиня е средня, выше брдовито него равница; има 6.000 душа, и естѣ столица Епископа грчкогъ.

8. Т у з л а , осредня тврдиня, има выше брда него равнице, са 5.000 душа.

9. Б љ л и н а , варошица безъ тврдинѣ, пружа се низъ Дрину къ сѣверу; има выше брда нежели равнице.

10. Б р ч к и , варошица, лежи на рѣки Сави, 10 сатій одъ Дрине далеко, у равници.

11. Б р о д ъ , варошь мала, но велика скела спрамъ Нѣмецкогъ Брода, лежи одъ Брчкога 16 сатій далеко уза Саву, и све е раванъ осимъ нешто мало брда.

12. Д е р в е н т а , варошь и тврдиня мала, лежи 8 сатій одъ Брода къ югу далеко; има выше равнице.

13. Т е ш а н ъ , варошь, 15 сатій одъ Дервенте далеко къ югу, и има нешто слабе тврдинице; већа часть е равница.

14. Ж е в ч а , варошица безъ тврдинѣ; пола брдовито, а пола раванъ.

15. Ф р а н д у к ъ , варошь између Тешня и Травника са малымъ градићемъ, око коега е свудъ наоколо брдовито.

16. В и с о к и , варошь изъ Франдука къ Сараеву идући на 10 сатій далеко; мѣсто брдовито.

17. Л і е в н о , варошь и тврдиня, лежи до близу граница Далматински, 27 сатій къ западу, и има до 10.000 душа. Выше е равница, него брдо.

18. М о с т а р ь , варошь и тврдиня у Ерцеговини до близу Дубровника Далматинскогъ на води Неренти, има преко 10.000 душа, и есть столица православногъ восточне цркве Владыке; удалѣнъ е 40 сатій одъ Травника. Овде е на води Неренти еданъ каменитый мостъ, кои е найзнаменити у свему Турскому Царству.

19. Т р е б њ њ , мала варошь безъ тврдинѣ, лежи одъ Мостара къ югу 10 сатій далеко. Одатле до близу границе Црногорске выше е брдовито неголи равань.

20. С т о л а ц ь , мала варошь са слабомъ тврдиньомъ, лежи къ востоку край границе Црногорске, и има до 6.000 душа. Одъ Требиня е 13 сатій далеко, и выше е брдовито, него равань.

21. Ж а б л я к ь , лежи къ востоку на 13 сатій одъ Стольца на границе Црногорской. Овде е примѣтити, да е пре 4 године Жаблякъ одъ 12 Црногораца, кои су ноћи напали, освоень бью; ньи е предводіо Попъ Ѳома, родомъ Подгоричанинъ, кои се садъ кодъ Владике Црногорскогъ налази.

22. С п у ж ь , мала варошица и тврдиньца слаба. Место выше брдовито.

23. П о д г о р и ц а , врло малена паланка, лежи на границе Албанезской и Црногорской и Ерцеговачкой.

24. Н о в ы й П а з а р ь , варошица средня съ приличномъ тврдиньомъ, лежи до близу Косова на границе Србской, Косовской и Босанской, и одъ Жабляка къ востоку одстои 50 сатій, а одъ Сараева такођеръ 50 сатій. Овде е столица Епископа православногъ Восточне Цркве. Выше е брдовито него равань до Косова.

25. С ѣ н и ц а , варошица између Новогъ Пазара и Сараева.

26. Я й ц е , варошь мала, али тврдиня найзнаменитія и найтврѣа у Босни. Налази се у нъой една стародревна црква са торонѣмъ высокимъ, кою су Турцы потурчили и у цамію преобратили. Преповеда се, да е исту цркву начиніо некій Стефанъ одъ Твртковића племена, а кулу да е после додао войвода Сандаль. У овой кули има една тавница ужасно дубока, у кою се люди на ужету спуштаю. Тврдиню ову обтичу две воде, съ едне стране Плѣва, а са друге Врбасъ, и ту Плѣва великимъ водопадомъ слива у Врбасъ, и свое име губи. Изъ Яйца у Травникъ има 10 сатій, а у Баню Луку 14 сатій; низъ Врбасъ до Твртковића брда 12 сатій. Око Яйца су свудъ наоколо велике планине, кое траю до Травника.

27. П р і е д о р ь , варошица и тврдиньца на рѣки Сани къ сѣверо-западу, лежи на врло лепомъ месту. Мале лађе могу овде низа Сану пловити у Уну рѣку, а Уномъ у Саву. Одъ Яйца одстои 25 сатій къ сѣверо-западу.

28. К о з а р а ц ь , варошица и тврдиньца подъ Козаромъ великомъ планиномъ, одкуда е име добыла, одъ Приедора одстои 5 сатій далеко къ востоку. Одъ запада е равница.

29. Г р а д и ш к а , варошица и тврдиня на рѣки Сави спрямъ Нѣмачке старе Градишке, коя се Турски зове Цедитъ. Одъ Козарца е къ сѣверо-востоку 13 сатій далеко; одъ Банѣ Луке е до Градишке равно.

30. Д у б и ц а , варошица и тврдиньца, лежи на рѣки Уни, 5 сатій далеко одъ Приедора къ Сѣверу.

31. К о с т а њ њ и ц а , село добро, има велику скелу, збогъ Нѣмачке Костайнице и контумаца, лежи покрай Хрватске, 3 сата е одъ Дубице узъ Уну къ западу далеко.

32. Н о в и , варошь и тврдиня, има скелу збогъ трговине съ Хрватскомъ; одъ Костайнице къ западу узъ Уну удалѣна е 3 сата, а одъ Приедора 6 сатій; мѣсто е пола брдовито а пола равань.

33. К л а д у ш а , варошь велика и мала тврдиньца, лежи преко Уне на сувой границе Немачкой къ западу. Одъ Новога удалѣна е 5 до 6 сатій; место е у полу брдовито.

34. Б у ж и й м ъ , варошица край Немачке границе, на месту у полу брдовитомъ.

35. В р а н о г р а ч ъ , варошица, лежи къ сѣверу край Немачке границе, на мѣсту выше брдовитомъ него равномъ.

36. П е ѣ и , варошица на граници Немачкой на месту у полу брдовитомъ.

37. Б і я ѣ ъ , варошь поболя одъ предпоменути, лежи на граници Немачкой Хрватской у мѣсту брдовитомъ.

38. Одъ Біяѣа надалеко къ востоку по 5 до 6 сатій далеко леже мали градиѣи край Хрватске суве границе, на брдовитомъ мѣсту: О с т р о ж а ц ъ , С т р ж а ц ъ , К а м е ѣ ѣ - г р а д ъ , Т е о ч а к ъ , З а в а л я , кои по некій топъ имаю.

39. Б ѣ л а й , варошь и градиѣъ, подъ планиномъ Грмечомъ край Далмаціе узъ Бѣлайско полѣ. До Бѣлая е П е т р о в а ц ъ , а одъ Петровца до Ліевна край границе Нѣмачке простиресе дужь одъ 15 сатій безъ града, коя е по веѣой части брдовита.

40. К у л и н в а к у п ъ , варошь и градиѣъ. Ово е, као што казую, негда зидао Кулинъ Банъ Босанскій, одъ кога се зове Кулинвакупъ. И данъ данашній владаю нѣмъ Потурченицы Кулиновиѣи као спаие. Мѣсто е яко брдовито.

41. К л ю ч ъ , градиѣъ до близу Саане рѣке подъ Срнатицомъ планиномъ; выше е брдовито него раванъ.

42. С т а р ы й М а й д а ѣ ѡ , варошь и тврдинѣица, гди су негда по казиваню стари владѣтели новце ковали, одкуда име носи, лежи близу планине Грмеча измеѣу Біяѣа и Яйца, одъ кои Біяѣъ одстои 5 сатій къ западу, а Яецъ 17 сатій къ юго-востоку. Мѣсто е по веѣой части брдовито.

43. Осимъ овы вароши, варошица и градова, и градиѣа, има іоштъ и по гдикоя паланка, као К а м и ч а к ъ , В р п о л ъ , К і е в о , исподъ Банѣ Луке Б р о м б з е ѣ ѣ ѡ М а й д а ѣ ѡ , близу Яйца Ђ о л и с а р ъ , П л ѣ в л ъ , и В а р ц а р в а к у п ъ ; идуѣи къ Травнику С к о п л ъ , близу Брода К о б а ш ъ на Сави.

Турцы или Потурице живе найвыше по градовима, варошима и паланкама; а по селима врло іѣ се мало налази, и то само око Травника къ востоку, око Зворника, Бѣльине, Сребрнице; и нешто измеѣу Яйца и Старогъ Майдана къ западу; и къ юго-западу око Купреса; а у Ерцеговини готово нигди. Шокцы или Срблѣи западне цркве, кои се у средини Босне Маѣари зову, живе понайвыше по селима, коя су са Турскима измешана, као око Купреса, и до близу Ліевна, нешто око Травника, неколико села око Яйца, неколико око Градашца и око Банѣ Луке, неколико око Дубице покрай Саве. А у осталомъ све заузимаю Срблѣи восточне цркве. И сви говоре еднимъ правымъ чистымъ Србскимъ езыкомъ, са маломъ разликомъ нарѣчномъ, тако Потурице веле веѣерати, руѣати, ѣете, а Шокцы вечерати, ручати, дите, липо, сино, било, а Срби восточне цркве вечерати, ручати, дѣте, сѣно, бѣло, л'ѣпо.— Мрзость и гоненіе, кое измеѣу жителя ове трояке вѣре, премда еднога крови и истога рода и порекла, царствуе, есте нечувено и непонятно. Турцы, премда и на Шокце мрзе, опетъ у нѣима веѣе поверенѣ имаю, него у Србима, или зато, што су одъ почетка восточне цркве были, и одъ нѣ одпали, или што е овы веѣе число, па іѣ се выше плаше, или што су Срби слободе жешѣи любители, или што са Црногорскимъ Србима одъ Косовске бытке у непрестанной борби живе, или заръ што су са Србима у Сербіи много се били и одъ нѣи біени бывали. Заиста жалостно е и помислити, а камо ли описивати, шта Срблѣи у Босни одъ Турака трпе, како страдаю, како бѣдно пропадаю безъ заштите, безъ обране и безъ правде. Законъ имъ е погаженъ и презренъ, Цркве осквернѣне, Свештенство гонѣно, и озлоблѣно, жене и дѣвойке у силу обезчешѣене, старешине Србске искоренѣне, поштенѣ и образъ пониженъ. Ту ништа напредовати неможе, но све пропада и уничтожава се. Ево у каковомъ се жалостномъ станю законъ налази. Другога способа за воспитаніе и изображеніе Свештенства нема, осимъ да се понешто читати и писати науче

д'яцы у манастырима одъ калуђера; ерѣ школе подизати нити могу, нити Турцы допуштаю. (Шокцы су у овоме срећни одъ Србала, ерѣ се за воспитаніе нѣины Фратрова и Свештеника Аустрійско Царство стара, учећи сваке године неко число Босанске дѣце о свомъ трошку, и у Босну пошилюћи, и за цркве и црквене утвари стараюћи се). Цркве су редко посејане, и то по гдикоя старинска, коє опраляти, као и нове какве такве скрпити безъ велика мыта и глобе недозволяваю Турцы. И тако гди нема цркве, Свештеницы разапну шатру, или изберу место подъ каквымъ дрветомъ, те тамо служе службу Божію, у постъ сакупляю ту народъ и причешћую, па мораю захвалити Богу, ако на миру прођу; ерѣ се често догађа, да Турцы зулумћари по 50 и 100, подъ оружјемъ насрну, на частну трапезу посађуюсе, аганаць бацаю, у путирь лулу истресаю, съ антиминомъ носъ убрисую и зной утиру, Свештеника да брже свршув нагоне, нѣга злоставе, народъ растерую, и сваке богомрзске скаредности чине. Лепа жена, лепа девојка мора бити жертва нѣиховогъ свирѣпогъ любострастія, и мужъ и отаць често главомъ плате лепоту жене или кѣри свое: Тако се за мое време догодіо у Руишкомъ селу преко Уне еданъ плачевный случай. Спаія са 5 оружаны момака Турака дође у Кнежеву кућу, и увати кнежеву ћерку, ове стане вриска, на кою отаць са три своя сына дотрчи, и видећи дете свое у тешкой опасности и срамоти, разярисе, потрге са сыновы ножеве и юришомъ ударе на Турке, коє онде све до едногъ изсеку; па наравно учинивши тако крвно дѣло, яве и селу, коєму већ ние ту станка могло бити, што сво село за едногъ убіеногъ Турчина одговарати мора, и заедно са селомъ подигну се и пребегну у Хрватску Нѣмачку државу. Турцы осветомъ дишућу поишту исте бѣгунце одъ Загребачке воєнне власти, безъ сумнѣ обећаваюћи да имъ ништа учинити неће; и ова повѣровавши заръ нѣима превари се и преда Турцыма речене бѣгунце, коє су ови, како су іѣ у руке докопали, на очигледъ Аустрійскимъ Оффицирима, кои су іѣ предавали, тирянски мучили, и ружномъ смртю морили, везавши некима конопцемъ одну ногу за едногъ коня, а другу за другогъ разтрзали су іѣ на двое, друге су за главу и за ногу везали и тако разтрзали, треће крозь леђа и трбухъ на колѣ натицали, четврте за ноге вешали, и тако су найужасніомъ смртю преко 100 душа поморили, осимъ мучены, обезчешћени и у робство одведены.

Но шта друге случає да наводимъ, коима броя нема, ево шта самъ я искусіо, и шта самъ я самъ препатио. У време рата Лаудонова отиде мой стриць Илія съ Фрайкорима и немачкомъ армадомъ на Французе, а Турцы зато увате мога деда Николу и баце у тавницу, гди су га држали 8 месеціѣ. Кадъ му є тавница додіяла, замоли онъ да га пусте, па цаба имъ сви читлуцы нѣгови. И на то га пусте, али му сва добра отму, и іоштъ га Кадія некій Ђейванъ изсмее, пружаюћи му две паре, и говорећи: На' Никола, купи личину, па се обеси. Но будући да се читава племена никада нису давала Туркомъ у кнежину, зато Никола остане Кнезь съ бератомъ; за Ратково пакъ немогући се угоди, даду истина Бератъ на еднога Кнеза, али одреде, да даю великой цаміи нешто, а нешто Мешћеміи; а за надзирателя опредѣле некога Сали-Капетана. Кадъ овај почне глобити, и преко Берата искати, онда ти се ови године 1831 подигну съ Бератомъ, те Везиру туже, и Везиръ оглоби Капетана. У то време почну се Турцы бунити противу Цара свога, те Везиръ тай побѣгне, а некій Исмаиль Ефендія, Имзь-Агинъ братъ Ђумишлића изиђе са 100 Турака у исто село, поручи по све главне старешине, те му дођу, а на средъ села еданайсть старешина погуби, између кои и старога Кнеза Кочића, бѣлогъ као овцу, и Попа Симу Кочића, коєга чини ми се садъ гледимъ, како стои и съ кадіомъ говори, и моли, да га одпусти, а целатъ острагу изненада трже саблю и одсече му главу, а онъ трипутъ напредъ покорачи. И тако се правица нѣиова сврши; Турцы одоше, а мы докопасмо тѣлеса.

Кадъ є 1813. године страдала Сербія, онда Турцы Бошняцы изъ едногъ подозрѣнія излію свою ярость и освету на Србима Босанскимъ, те многе изсеку и на колѣ поудараю, тако посеку Николу Топала трговца у Градичкоме, и мога

брата Николу, Проту Гавру Кара-Петровића и Попа Јована Карановића ударе на колацъ; а отацъ ми побѣгне са множествомъ народа у Лиевче близу Саве и границе Нѣмачке. А у време кадъ е у Цариграду Патріархъ погинуо, и грчка се буна заподела, онда Паша Босанскій удари у сечу Србаля Бошняка, најглавнїи Кнезова и Попова, кої е преко 165 погубіо, и выше бы јада было да ние Веніаминъ Митрополитъ добаръ за миръ стаяо. Ту погибе и мой братъ Лазаръ, кої е бую у то време Кнезь, и одтада намъ Турцы одузеше кнежество и омрзнуше на целу нашу фамилију.

Године 1832. кадъ се Турцы Босански подъ Усеинъ Капетаномъ Градачивићемъ побуне противъ свога Цара, овда Имзъ-Ага старѣшина Банѣ Луке и насъ Срблѣ позове на войску противъ Царскога Везира, и понуди мене да имъ я старешина и предводитель будемъ, на то позванъ буде и Попъ Дако Башић, кої после погине, и Попъ Миле Витковић. Но мы на побуну непристанемо, већ Цару останемо вѣрни, као и сви Христїяни Босански. И Турцы Бошняцы отиду на царску войску, и побію се съ нѣомъ, и Везиръ їй разбіе око Сѣнице, и на Косову у Вучитрну, и продре, съ царскомъ войскомъ у Босну, а Градачевић поплаши се, и побегне у Аустрію. Великій Везиръ видившїи вѣрность Србаля Бошняка према Цару своме, кої нису хотели узъ бунтовнике Турке пристати, кої свога Цара неслушаю, призове преко Митрополита главне старешине, кнезове и попове, коє све попише, похвали народъ Христїанскїи, и обећа одъ стране Цареве, да ће намъ одсадъ болѣ быти, и да ће Царъ насъ бранити одъ насилїя Турака зулумѣара, само да мы вѣрни Цару пребудемо. Ову лепу прилику употребимъ я на нашу ползу, и представимъ молбу за допуштенѣ на правлѣнѣ едне цркве, коє нисмо имали на 26 парохїа, на коима самъ я место Проте заступао; и Везиръ намъ допусти, и съ писмомъ потврди, съ тимъ, да смо дужни за то допуштенѣ у Царску кассу 12.000 гроша платити, коє е онда чинило 1.000 талира. И то попъ Миле Витковић, Кнезь Стоянъ Чутурило, и я, платимо, и вративши се кући почнемо цркву правити у Лиевчу. И ово буде преко едне зиме; но Везиръ на пролеће дигне се съ царскомъ войскомъ изъ Босне на Мехмедъ-Алію у Египетъ; а мы останемо опетъ безъ царске заштите подъ Турцыма самовластницыма и зулумѣарима; кої насъ садъ, едно што съ нѣима противъ Цара устати нисмо хтели, друго што смо се Везиру Царскомъ потужили, навале немилице сѣћи и вѣшати; а нарочито се устреме на насъ, кої смо по добывеномъ допуштению и цркву почели правити. Између осталы Попа Даку Башића преваре и погубе, а я и Попъ Миле Витковић, и Кнезь Стоянъ Чутурило, и Ника Угриновић, и Видъ Столинъ, и Тешо Лоппаръ, и іоштъ неколицина главнїи, кадъ жалость и несрећу нашу опазимо, оставивши куће, пребегнемо у Немачку, а оданде пређемо 1833. године у Сербїю, одкуда су се неки одъ насъ опетъ кућама натрагъ повратили.

Већ е и година 1834. наступила была, а зулумъ Турскїи у Босни никако престаяо ние, докъ већ сваку мѣру непреврши, тако, да су се Христїяни Босански и Ерцеговачки, немогући выше сносити, оружїя приватати и на обрану подизати почели. Видећи я ово, поитимъ и самъ са осталима Босанскимъ Србима, кої су се одъ свирѣпства и зулума Турски самовольника и бунтовника уклонили, да или совѣтомъ, или дѣломъ бѣднїма Бошняцыма и фамилиї моїой у помоћ притечемъ, кої бы, имаюћи у мени повѣренѣ оживили надеждомъ и орабрили се. Но текъ што се граници приближимо, гди е съ Босанске стране на обали Дрине около 1.000 людїи скуплѣны чекало, али Старешина Шабачке Наие Станко Јуришић, по заповести Кнеза Милоша, изиђе предъ насъ са момцыма, и недавшїи намъ прећи поврати насъ натрагъ, и мене са дружиномъ у Шабцу подъ затворъ метне. Зашто е то учинѣно, я и данъ данашнїи управо немогу да докучимъ; еле доста да смо мы збогъ тога поступка доста муке претрпили; ерѣ едни буду казнѣни, а я и Попъ Сима Данїловић, изъ села Поградаца предани будемо као бунтовницы противу Цара Везиру Видинскомъ, гди се после дугога испита са опасностью живота скопчаногъ едва оправдамо и изговоримо, да мы никада Царевы противницы были нисмо, но да смо одъ Турскога зулума

страдали, и зато отечество и фамилію нашу оставили, и кадъ обране одъ стране Цареве за правду нашу немамо, то смо принуждени сами себе одъ насилія, свирѣпства Турака самовольника, кои ни Цара неслушаю бранити, и одъ пропасти и погибели избавляти и спасавати, нити є нама одъ беснила, да наше отечество, наше куће, жене, децу и родбину оставлямо, и по туђима земляма се пребіямо и потуцамо. Те тако Везиръ Видинскій увери се о нашої невинности, да намъ ослободително писмо, и мы се опростимо, те опетъ у Сербію пређемо. Турцы Бошняцы зулумћари, видећи, да Царъ Христіанима за право дає, место да се тргну, и свога Цара послушаю, іоштъ се већма ожесточе и побесне противу насъ, тако да опетъ почну найглавніе люде у Босни сећи, гди падне до 300 людій као жертва нѣиове свирѣпости. И ту погипе Попъ Іова Адамовићъ и Тодоръ Глигорієвићъ и Гавро Ђукићъ, и Радановићъ. — Попъ Іованъ Ковачевићъ и Сима Адамовићъ побегну преко Далмаціє у Немачку, и одунда пређу са многима у Сербію.

Видећи я ову жалость, изгубимъ надежду о повратку момъ у отечество, и зато почемъ зиму у двору великога благодѣтеля мога, коєму нигда благодарити немогу, пробавимъ, отидемъ на пролеће къ граници Босанской, те избавимъ фамилію мою, и узъ ню іоштъ до 200 фамилія, уклоне се одъ зла турскога, те едни пређу у Немачку а други у Сербію. А да се овима самовольницама Турцыма повѣрити никако немогу, увѣримъ се и изъ тога, што су 1835. год. на Костайници прешли на вѣру Туркомъ некій Порфиріє Оклопція, и Попъ Сима другъ мой, па ій є ондешня турска Власть и преко вѣре погубила.

Изъ овога, што самъ у кратко навео, моћи ће светъ видити, шта мы Христіяни у Босни патимо, и како бѣдно животъ нашъ проводимо, уздишући, плачући, и на све стране обзирући се, а помоћи неимаюћи. То и мене гони, те се садъ потуцамъ по свету одъ немила до недрага, но благодаримъ Богу, кои ме є изъ толики бѣда избавію, и благосилямъ добре Србе, каковіє самъ свуда налазію, кои ми руку помоћи пружаю, те живуємъ, и надеждомъ се питаемъ, да ће Богъ и на Босну погледати, и нѣой, као и сестри Сербіи, коя садъ лепо цвѣта и напредує, правду и слободу подарити, законъ православный заштитити, и свѣтомъ истине и науке просвѣтити. —

Любезни Читатели! Наши веле, да нема среће безъ несреће, као и несреће што безъ среће ние. Тако заръ промысао Божій овимъ свѣтомъ управля. И я у свой туги моіой и несрећи іоштъ себе за срећна држимъ, што самъ овимъ случаємъ ове Споменнике Србске, или старе Дипломе, Повелѣ, и сношенія Србски, Босански, Ерцеговачки, Далматински и Дубровачки Кралѣва, Царева, Банова, Деспота, Войвода и Властелина, на свѣтъ издати, и Србскомъ роду и потомству предати и сачувати могао. Они су досадъ сакривени у тами лежали, као и многе остале неброєне Дипломе, кое се може быти у Босни найвећимъ числомъ налазе, и као нека светиня кодъ фамилія Србски а и Потурчени чуваю; зато нити є то мала нити лака стваръ, толике Споменнике скупити, преписати, и у едно прибрати. Већу часть овы Диплома имамо благодарити труду и ревности еднога пріятеля мога и Србскога, кои є ревнитель быо и мени овѣрію, да ій у Београду, гди садъ Србство процвѣтава у лепой Правителственной Печатнѣи отпечатамъ. Я желећи великоме Благодѣтелю моме, Сіятелномъ Господару Єфрему Обреновићу, благодарность мою показати, поднесемъ исте Споменнике Нѣму на даръ, као што самъ ій и имену Нѣговомъ посветію. Овай великій почитатель и Меценатъ наука и просвѣщенія, преда ій Гд. Тиролу, воспитателю дѣце Нѣгове, съ тимъ налогомъ, да се онъ постара у Печатню предати ій и што лепше на свѣтъ издати. Овимъ поводомъ є заръ Гд. Тироль "Пробу штампаня стары Диплома Србски Царева, Кралѣва и Деспота, Босански Кралѣва и Банова, и Дубровачки Властелина, у Београду год. у 8. стр. 6." печатати дао, гди є ставлѣна изъ овога Сборника Диплома Стефану Уроша год. 1357. Апр. 10. коя є после и у Лѣтопису Ч. II. год. 1838. стр. 40. препечатана, безъ признанія одкуда є узета; и изъ овога су истога Сборника и у Голубицу за год. 1839. I. стр. 259.

неколике Дипломе за примѣръ ставлѣне. Назначити іоштѣ имамъ, да су къ првоме собранію іоштѣ неке Дипломе овде у Сербіи прибавлѣне и придодане и то одъ стране Просвештенія три Дипломе. Ништа ми садъ друго неостае, но да желимъ, да ова ревность моя буде на ползу рода и отечества мога, и да послужи за намаму другима многоискуснима и ученима Србима, те да се постараю ово благо народно умножити, и повисити са отличнимъ додатцима спомена старе Србске самосталности, крѣпости, и славе.

